

Тільки у Кам'янці

Більшість красзнавців, екскурсоводів, чи просто любителів Кам'янця, зазвичай починають оповідь-мандрівку з самого історичного «серця» міста – заповідника. У цьому є певна рація, якщо гостя треба відразу закохати в середньовічну вишуканість Польської Ратуші чи вразити красою Смотрицького каньйону. Не заради оригінальності, якої у Кам'янці і без цього досить, почнемо розповідь про місто із залізничного вокзалу.

Оминаючи мальовничі товтри, прохолодного ранку потяг «Київ – Кам'янець-Подільський» підкочується до залізничних воріт «перлини Поділля».

Вид на Старий замок та Польські фільварки зі сходу.

Ще у XVI-XVII ст. Кам'янець був найбільшим торговим центром на Поділлі. У місті традиційними були 3 ярмарки, щотижня відбувались торги, існувала постійна торгівля. Неподалік фортеці збудували постійні двори і склади для товарів, якими користувались приїжджі купці та подорожні. Від цих «караван-сараїв», доречі, і пішла назва передмістя – «Карвасари». За обсягом зовнішньої торгівлі Кам'янець суперничав зі Львовом. Торговельне життя вирувало на Польському, Вірменському, Руському ринках, там можна було купити товари з Франції, Чехії, Туреччини, Персії. Для перевезення товарів торговці постійно наймали кам'янецьких фурманів, які добре знали дорогу, мови і звичаї інших народів.

Турецький міст збоку Карвасар. Фото кінця XIXст.

Змінювались часи і життя набувало інших вимірів. Залізнична лінія Проскурів-Кам'янець була введена в експлуатацію в 1914 році, що сприяло появі умов для розширення економічних зв'язків з іншими містами і губерніями Російської імперії.

На початку Великої Вітчизняної війни залізнична станція і депо були підірвані. Відновилися. Нарешті, в кінці ХХ ст. ґрунтовно відреставрований і модернізований вокзал залюбки зустрічає численних туристів, гостей міста і звичайно кам'янчан.

Якщо у Вас нема важких валіз і є бажання познайомитися з сучасним і минулим Кам'янця-Подільського - помандруємо разом.

Новий план. Фото з повітряної кулі.

Від залізничних воріт, вулицею Червоноармійською, опиняємося на проспекті ім. Грушевського. На перехресті, біля школи, можна звернути праворуч і дійти до міської лікарні, яка була побудована у 1872 році. В ній працювали талановиті лікарі – Ю.Ролле, К.Рмиборовський, Є.Фаренгольц.

Міський будинок культури. Вул. Шевченка

На початку ХІХ ст. в місті рятував кам'янчан від холери Володимир Даль, друг О.С.Пушкіна, автор «Тлумачного словника» російської мови, М.Пирогов – талановитий хірург, запровадив премію для учнів місцевої гімназії, а в роки Першої Світової війни в місті лікарем працював М.Булгаков.

Неподалік, на вулиці ім. Шевченка, знаходяться корпуси католицької семінарії, в який навчався класик української музики М.Леонтович (зараз це Подільський державний аграрно-технічний університет), а майже напроти знаходиться будинок де жив і творив класик української байки М.Годованець.

Приверне Вашу увагу і міський будинок культури, колишній Пушкінський дім (побудовано у 1901 р.). На його сцені працював видатний український співак Борис Гмиря у 1943-1944 рр.

Ми продовжуємо мандрівку проспектом ім. Грушевського до найбільшого у місті ринку. Від нього завернемо на вул. Соборну і попри магазини, ресторан «Милена», кафе «Гунські криниці», готель «7 днів» та Головоштамт (запам'ятовуйте, стане у нагоді) опиняємось на Майдані Відродження біля будинку мерії. Нічого особливого і цікавого в цій будівлі немає, але подивіться навкруги і Ви побачите впорядковану, квітучу площу. Ліворуч від мерії вишукалась

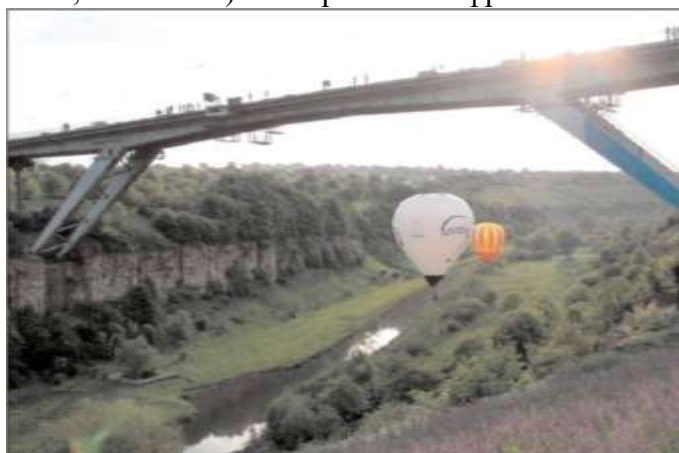
Собор Олександра Невського.

алея тюльпанового дерева (родича магнолії). Релікт дійшов до нас з середини крейдяного періоду (135 млн. років тому). Чудові, пахучі квіти жовтого кольору, які зовні схожі на тюльпани, і дали назву дереву. Ще тут ростуть ялина колюча, туя західна, ялівець козацький, шовковиця плакуча, кущі бузку, барбарису.

Ліворуч від майдану - вулиця ім. Лесі Українки, одна з найгарніших, чистих, зелених вулиць міста, забудова вулиці почалася з середини ХІХ ст. Напроти алеї тюльпанового дерева,

нижче готелю «Україна» (карбуйте на пам'ять), величний храм святого Олександра Невського, відбудований після десятиліть забуття. В храмі знаходиться святиня – копія ікони Іверської божої матері, писаної схимниками-святогорцями і освяченої на горі Афон.

Якби Ви захотіли продовжити мандрівку вулицею ім. Лесі Українки на захід, то побачили б гарної архітектури будинок Дембіцького, в якому зараз розмістився центр Дитячої творчості. Будинок було побудовано в 1901 р. в стилі модерн архітектором В.Кричевським. Родзинками інтер'єру є печі, викладені поливаними кахлями з рослинним орнаментом, цей орнамент (лілії, барвінок, лотос, соняшник) повторюється в фризях кімнат.

Міст «Лань, що біжить».

Далі, повз вхідної брами ботанічного саду, цікавого колекціями хвойних порід, оранжереями, будинку жіночої гімназії ім. Славутинської, можна дійти до зручного приватного готелю «Фільварки-центр», напроти ще один готель «Гала-готель». Якщо запам'ятали де можна залишитись на ночівлю, звертаємо ліворуч на вул. ім. І. Франка.

Каньйон р.Смотрич.

Ще трохи і перед Вашими очима сучасна споруда, яка завжди викликає жваву цікавість у туристів. Міст з поетичною назвою «Лань, що біжить», найвищий на Україні (70 м), за що і потрапив у «Книгу рекордів України». Варто постояти на мосту і з захопленням роздивитись стрімкі скелі каньйону р. Смотрич, величної пам'ятки природи державного значення. Тут, під «Ланью, що біжить» вони найвищі.

Каньйон р. Смотрич має дуже давню історію походження. Вік його налічує 2-2,5 млн. років. Він вважається еталоном силурійського періоду і складений з пластів осадових порід морського походження.

Цікаве походження назви р. Смотрич. В давнину на берегах ріки стояли дерев'яні вежі, на яких вартові-смотричі в разі потреби подавали населенню сигнали про небезпеку. Вартові раз у раз кричали: «Смотри!», щоб на сусідніх вежах сторожа не спала. Вважають, що від слова «Смотри!» і походить назва річки Смотрич. З мосту добре видно ошатні корпуси пансіонату «Подольянка» (раніше турбаза), де завжди радо зустрінуть туристів. Під час змагань з повітроплавання на аеростатах міст стає майданчиком для охочих побачити, як різнобарвні кулі знижуючись летять каньйоном і велично пропливають під мостом. Атракціон «Джампінг» на жаль зараз не працює. Зліва на мисі каньйону зведено пам'ятник циганській кибитці, розстріляній у війну. Тужить вітер гойдаючи на ланцюгу дишла колесо з розп'ятим циганом.

Повертаючись на Майдан Незалежності, звертаємо з вул. ім. Лесі Українки на паралельну вул. ім. Огієнка, щоб побачити найпривабливіший для місцевої молоді освітянський заклад – Державний класичний педагогічний університет імені І. Огієнка. Його було відкрито в добу гетьманування П. Скоропадського 22 жовтня 1918 року з ініціативи української інтелігенції міста. Ректором призначили 38-річного київського професора, талановитого вченого І. Огієнка. Це був один з найперших університетів на Україні з українською мовою викладання.

Головний майдан міста обрамляють два сквери – на перехресті вулиці ім. Лесі Українки та вулиці ім. Князів Коріатовичів. Найцікавіший, в назві якого відчувається подих історії – Гунські криниці. З усіх джерел та криниць міста вода тут вважалась найсмачнішою. В той час зі Старого міста добирались за три версти об'їзною дорогою. Воду з криниць продавали в місті, діжка коштувала 85 коп. Сріблом. Цією водою лікували очі. Знали кочівники-гуни де напувати своїх коней. Можливо з IV ст. н.е. ведеться ця рідкісна назва. За даними голови Української комісії по назвах О.С.Стрижака на Україні є ще тільки одна подібна – це річка Гуниця на Київщині. Закортіло скуштувати гунської водиці? На жаль... Коли прокладались нові вулиці зникли Гунські криниці. Тільки з стрімких скель каньйону гуркоче водоспад з чистої джерельної води.

Прямуючи від Майдану вулицею Князів Коріатовичів перетнемо вже знайому нам вул. ім. Шевченка, на якій у будинку 24 наприкінці XIX ст. була Маріїнська жіноча гімназія. Тут навчались відомі оперні співачки, зірки світової величини Лідія Липковська, Зінаїда Рибчинська, професійна художниця Ольга Жудіна. Її перші етюди, картини були створені в нашому місті, натхнення її дала краса Подільської землі. Під час Першої світової війни в будинку гімназії був військовий шпиталь. 30 березня 1916 р. парад військ 3-ї Заамурської дивізії та 2-го армійського корпусу південно-західного фронту приймали на ганку Маріїнської гімназії цар Микола II, генерал Брусилов, міністри двора. Війська йшли через Старе місто на бойові позиції, де наприкінці травня розпочався великий наступ, він увійшов в історію військового мистецтва під назвою «Брусиловський прорив».

Фонтан в сквері Гунські криниці.

У короткому путівнику не можливо згадати всі значні факти чи події, бо Кам'янець-Подільський сам по собі одночасно історичний підручник, легенда, трагедія. Одне слово, величний пласт часу, в якому живуть кам'ячани. Без манії величі, але з особливим почуттям власної гідності і з великою любов'ю до рідного міста. Ось ми і наблизились до самісінького серця, до наймагічнішого місця на мапі Кам'янець-Подільського, місця, де в недосяжній глибині віків народилось, виплекалось чудове місто – «Квітка на камені», місто-фортеця, місто-таємниця.

Мовою легенди:

«Одну з тайн виникнення міста можна відчути в легенді про відважного птаха, що з'являється над Кам'янцем тоді, коли йому загрожує небезпека. Облітаючи місто, птах губить свої пір'їнки, а легкий вітерець розносить їх. На місці, де лягла маленька пір'їнка, народжується талановита людина, де впала велика – з'являється прекрасна споруда. Як барвисті пір'їнки не схожі одна на одну, так само неповторні пам'ятки історії та архітектури міста.».

Досьогодні історики сперечаються щодо часу виникнення міста. Цікаво датують заснування Кам'янця-Подільського кийські архітектори Євгенія і Ольга Пламеницькі. Вони відносять найдавнішу історію міста до часів правління римського імператора Трояна у II ст. н.е. Сучасні археологи дотримуються давньоруської версії, згідно з якою виникнення міста слід пов'язувати з II половиною XII ст. – початком XIII ст. Дослідник історії краю Юхим Сіцинський (1859-1937 рр.) відносить заснування міста до 60-х років XIV ст., коли Поділля потрапило під владу Литовського князівства.

Хто ж перший оселився над високим скелястим урвищем? Мисливець, щасливий вдачею, воїн – невідомо.

З давніх-давен жили тут улличі, тиверці, гніздилися поселення мисливців та хліборобів, з часом і купців, відомих не тільки в своєму Пониззі, а й за морями – звідки ж бо на околицях Кам'янця римські та візантійські монети? На картах античного географа К.Птолема (II ст. н.е.) розповідає про город Клепідава, що на латині – «Місто на камені». Але чи Кам'янець то на Поділлі?

В'їзд на Новопланівський міст. Фото кінця ХХст.

З оглядового майданчика перед в'їздом на Новопланівський міст, який побудували в 1874 р., ми бачимо те, що бачили численні завойовники: неприступний острів в ополі з прямовисних скель, оперезаний сріблястою ниткою ріки. Як же їм кортіло добратися до цього багатющого міста, до палаців, мурованих башт, церков, костелів з високими вежами-дзвіницями.

Сама матінка-природа дала надійний захист Кам'янцю, створивши цей півострів, схожий на острів і тільки на заході з'єднала його з великою сушею тоненьким скелястим гребенем. А вже люди довершили її творіння, спорудивши неприступну фортецю і міст-артерію, який з'єднав тверджу з містом.

1062 р. кийський князь Ізяслав запросив на Русь двадцять тисяч вірмен з міста Ані – встати супроти половців в одну силу. Вірмени назавжди осіли на Русі, передовсім у Києві, Львові, Кам'янці на Поділлі. Хан Батий у 1240 р. пішов на Русь. На ціле століття праслов'янські землі стали татарським улусом.

В 1362 р. великий князь литовський Ольгерд розбив трьох татарських ханів і Поділля перейшло до Великого князівства Литовського. Молоді князі Коріатовичі, отримавши в данину Подільську землю від дядька свого Ольгерда, здобули прихильність місцевого населення, почали боронити землю від татар.

Мовою літопису:

«Нашли себе крепкое место на речке Смотриче и построили город Смотрич. В месте, где были ченцы на горе, они нарядили город Бакоту. Затем занимаясь охотою, случилось им загнать оленей на тот остров, где ныне находится город Каменец. Там они вырубали лес и из камня умуровали город Каменец. С того времени они, укрепляя все Подольские города, осели во всей земле Подольской.»

Литовський період в історії Кам'янця вважається найсприятливішим для розвитку міста. Князі дали місту початки Магдебурзького права. Місто почало швидко рости, зростали житлові будинки, споруджувались оборонні укріплення. На давньоруських залишках фортифікаційних споруд звели нові мури і вежі з бійницями і фортеця зайняла кругову оборону.

Польський період панування в Кам'янці був найтривалішим. В першій половині XV ст., залишившись під владою князів Бучацьких Поділля зазнавало масових руйнівних набігів татар. Тому польський сейм уклав рішення – викупити Кам'янець у князів і перетворити його на форпост проти агресії татар і турків. Проте королівська казна не мала необхідних коштів.

Вирішили подільських селян зобов'язати здати на викуп одного бика з кожного лану землі. З 1463 р. Кам'янець стає королівським містом і одночасно з тим столицею Подільського воєводства, важливим стратегічним містом польської держави з першокласною на той час фортецею. З 1672 по 1699 рр. містом володіє османська імперія, а далі знову шляхетська Польща. У 1793 р. Поділля відійшло до складу Росії.

Старий замок. Вид з боку Старого міста

Якщо Ви себе вважаєте справжнім шанувальником історичних пам'яток, то варто розпочати огляд міста з Верхньої та Нижньої Польської брами. Вулиця Зарванська, на північному сході Старого міста, закінчується біля Кушнірської башти на колишньому Руському ринку. До речі «зарванцями» поляки називали жебраків, брудних, неохайних людей. Уявляєте, якою була ця вулиця в середньовіччя і хто тут мешкав.

Збудовано Кушнірську башту в 1585 р. на кошти ремісничого цеху кушнірів, які в цьому місці боролись під час небезпеки. Семиповерхова, вона дозволяла добре обстрілювати пологий берег річки. Із західного боку до неї зробили прибудову, що називається Вітряною брамою. За народними переказами, у серпні 1711 р. Петро I повертався з Пруського походу, при проїзді

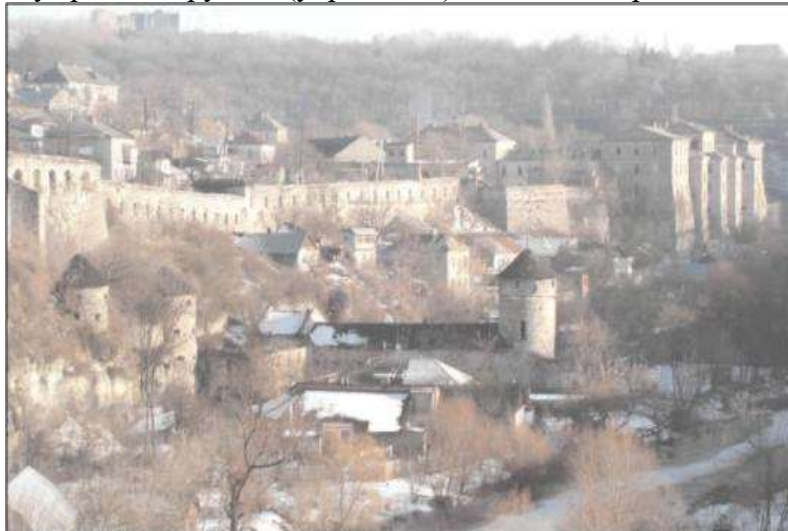
воріт Кушнірської вежі йому вітром здуло капелюха, «Що за вітряна брама?» – вигукнув цар. Полюбляли короновані особи проїхатись вулицями нашого міста. Цікаво описує в своїх нотатках протоієрей Юліан Лотоцький приїзд в наше місто царя Олександра I: «Государь въехал в город без лошадей, карету Его Величества тащили евреи и некоторые из мещан.» Зовсім по іншому подає зустріч того ж самодержця Ю.Сіцинський. Красиво. Благородно. Отакої!

Кушнірська башта та Вітряна брама.

Вітряна брама з'єднувалась муром з бастіонами, які побудували турки, захопивши місто в 1672 р. Укріплення в цьому місці існували і раніше. Османи вдосконалили укріплення, використавши для цього камінь з поруйнованого монастиря домініканок. Тому кам'ячани з іронією називали ці укріплення «дівочими горщиками». Пізніше, в XIX ст. Турецькі бастіони були пристосовані під міський театр. Поет К.Батюшков залишив спогади про своє перебування на військовій службі в Кам'янці. Він писав знайомим в Петербург, що Кам'янець нудне провінційне містечко, що нема ніяких розваг, крім поганого театру, дивисься бездарну гру п'яних акторів, а в цей час мокнеш під дощем і мерзнеш під вітром. І таке бувало!

Триєдиний в історичній долі своїй Кам'янець-Подільський. Протягом століть мирно і не зовсім уживалися в ньому громади: руська (українська), польська, вірменська.

Старе місто з півдня.

Майдан Руський ринок був свідком насиченого подіями життя українців. На майдані знаходилась Руська ратуша, в якій працював руський війт. У 1658 р. у громади відібрали ринок, ратушу було зруйновано. З того часу майдан змінив багато назв: М'ясний, Торговий, Зарванський і найколеритніша назва – Обжерний ряд. Тут просто неба, на очах перехожих варилися смачні українські страви, коптилася ковбаса. Тепер на місці майдану житлова забудова. Вздовж міських мурів Старопоштовим узвозом спускаємось до Смотрича. Майже біля

самої води, під невисокими, в цьому місці, скелями три башти, фрагменти стін. Це була могутня оборонна система, фактично ще одна фортеця що складалася з п'яти башт, з'єднаних між собою мурами, які перетинали каньйон ріки. Три башти були розташовані на правому березі, а дві на лівому.

Башти Нижньої Польської брами.

Стіна, що перетинала русло Смотрича, мала два шлюзи, якими в разі потреби перекривали течію ріки. У другій половині XIX ст. при прокладанні нової дороги Польську браму зруйнували.

Біля Польської брами в давні часи була церква. О.Семетовський записав легенду, що останній з священників покінчив життя самогубством. З тих пір на Великдень з-під руїн чути церковні дзвони. А ще розповідають, що у Великодню ніч, коли в церкві було повнісінько людей, сталося лихо. До Кам'янця дістались непоміченими татари і увірвались у храм. Серед прочан стояла ковалиха Марина, навколо неї її чотирнадцять синів. Розставивши руки старалася вона затулити від ворога своїх дітей. Жінка молила Господа: «Боже! Не дай моїм синам яничарами стати. Забери мене і синів моїх у могилу!» Сталося чудо. З неба почувся грім, церква задрижала і опустилась в яму. Води Смотрича наповнили церкву і винесли всіх невірних десь у Чорне море. А всі люди, разом з церквою опустились в глибину землі і земля зрівнялась над ними.

Вид на Старе місто з Польських фільварок.

Сходами Фаренгольца підіймаємось на вул. Ковальську. Шанований у місті лікар, талановитий хірург, доктор медицини Є.Фаренгольц, був у Кам'янці президентом Товариства подільських лікарів, найстарішого на Україні. Назва сходів походить від того, що будинок

батька Є.Фаренгольца знаходився неподалік. На подвір'ї будинку №4 по вул. Ковальській можна побачити грот-колодязь XVI ст. Колись це було підвальне приміщення одного з житлових будинків. Підіймаємось Ковальською далі, звертаємо ліворуч, йдемо попри зруйнованих будівель Францисканського монастиря і нарешті ліворуч – світла музика, історія і краса – римо-католицький Кафедральний Петро-Павлівський костел.

З дозволу князів Коріатовичів близько 1370 р. ченці-домінікани побудували Петропавлівський костел. У 1375 р. папа Григорій XI видав булу про створення Подільської католицької єпископії з центром в Кам'янці. Протягом кількох століть Кам'янець стає центром поширення католицизму на Поділлі.

Мінарет біля Петропавлівського костела.

Впродовж XVI-XVII ст. з північного та південного боків добудовуються каплиці Св.Причастія, Втішання Богородиці і Непорочного зачаття, з східного боку нова вівтарна частина (пресбітерія). Під час турецького поневолення костел використовувався як мечеть султана – джамія. Яничари поскидали додолу дзвони, позривали хрести., образами вимостили дорогу султану Магомету IV до нової мечеті. І вже ведуть, спійманого на ринку восьмирічного Сашка Ястремського, аби в присутності султана, посеред храму зробити хлопчикові обрізання й тим самим завершити обернення костелу на мечеть. Турки повикидали польські трупи з підвальних склепів, з західного боку прибудували мінарет. 27 років муєдзін п'ять разів на день долав 144 кам'яні сходинки і з маківки мінарету скликав правовірних до молитви.

«Алла, акбар, алла!» – несло над поневоленим містом, луною віддаючись від сірих скель, високих товтр. Повернувшись до Кам'янця поляки теж не прийняли чужих останків, а мінарет увінчали статуєю Богородиці, яку єпископ (єпископ) Микола Дембовський привіз з далекого Данціга (Гданська). Для виготовлення Мадонни використали сплав з міді і срібла, який називається дзвоною міддю. Хоч всередині статуя порожня, вага її досить значна, а довжина композиції 4,5 м. 10 травня 1756 р. дзвонили урочисто дзвони, гриміли фортечні гармати – Мадонна в ореолі зірок ступила на золоту кулю з півмісяцем і змією. Ця символіка запозичена з «Апокаліпсиса» Іоанна Богослова: «И явилось на небе великое затмение жена облаченная в солнце: под ногами ее луна и на голове ее венец из двенадцати звезд.» (глава 12, стих 1).

Пресбітеріум Петропавлівського костела.

Коли підіймаєшся на мінарет стертими кам'яними сходами тебе охоплює відчуття, що ти рухаєшся по спіралі невгомного часу, торкаючись століть плечима і руками. Крізь вузький отвір ступаєш на кам'яні плити балкону під самісінькою Мадонною на запаморочливій, майже сорокаметровій висоті, бачиш пругкий еліпс фортеці за ниткою Турецького мосту, бані церков, хрести костелів, павутиння середньовічних вулиць з Польською ратушею в центрі благословенне богом місто.

У XVIII-XIX ст. костел реконструюється в стилі бароко і псевдоготики. Тоді ж Джовані Сампіні розписує інтер'єр костелу, копіює картини відомих італійських художників Кореджо, Гвідо Рені. Внутрішнє вбрання, дерев'яна різьба, вітражі оживають під звуки старовинного органу, виготовленого австрійською фірмою «Карл Хоссе» в 1857 р. спеціально для костелу. Пощастить потрапити на концерт органної музики – враження на все життя. Костел славиться «довічною білою молитвою» – надмогильним пам'ятником юній красуні Лаурі Пшездецькій, що впала з коня і не піднялася. Перед іконою святої Одігтрії, покровительки подорожуючих, помоліться і попросіть для себе легкої мандрівки. На подвір'ї костелу стоїть пам'ятний знак на честь мужньої людини, талановитого військового Єжі (Юрія) Володимерського, національного героя Польщі, але кровного подолянина, який загинув в останній день штурму фортеці турками. За легендою він був похований неподалік в склепах Францисканського костелу з іншими захисниками Кам'янця.

Тріумфальна арка до Петропавлівського костелу.

Прощаючись з унікальною пам'яткою сакральної архітектури – Петропавлівським костелом, пройдемо Тріумфальною аркою (XVIII ст.), збудованої на честь останнього польського короля Станіслава Августа. Ця споруда унікальна тим, що її барокових стін не торкалися руки реставраторів. Знавці кам'ячани стверджують: якщо пройти через браму, задумане в цей час най сокровенне бажання неодмінно збудеться. Спробуємо?

«Скороминущий біг часу забирає все живе, кожному смертному опорою буде мужність» – такий філософський напис зберігся на одному з входів в підвали Польської ратуші, яка на

площі Польський ринок займає головне положення. На другому поверсі ратуші були радні зали, де збирався магістратський уряд з війтом і бургомістром на чолі. Як осередок законності і порядку, ратуша мала й свою в'язницю, камери тортур і утримувала своїм коштом ката, «добродія», як його називали кам'ячани.

Під стінами ратуші на лобному місці відбувалися езекуції та страти. Жителі міста мали дивитися як виводили засудженого з підвалів і як кат одним ударом сокири відтинає йому голову. Кам'янецькі кати славилися своєю майстерністю, їх позичали для виконання вироків справедливості інші сусідні міста. Недаремно у відомому листі запорожців до турецького султана згадується кат кам'янецький. На майдані перед ратушею декілька раз катували ватажка селянських повстань на Поділлі Устима Кармалюка.

Площа Польський ринок і Вірменська криниця.

Легенда мовить, що одного разу після покарання він підвівся з лави, намочив у воді сорочку, викрутив і одягнув на себе. Мокра сорочка прилипла до посіченої спіни і, насичуючись кров'ю, на очах у присутніх зробилася багряно-червоною, як небо перед бурею. Устим, повернувшись обличчям до можновладців, крикнув: «Я ще повернуся!».

Неподалік від ратуші знаходиться Вірменська криниця, вирубана в скелі на глибину 55м. Кам'ячани ніколи не пили з цієї криниці води, бо вона була гірко-солена.

Повірте, знайти справжній скарб у Кам'янці дуже просто, треба тільки бути наполегливим. Кам'ячани це знають і досі ретельно шукають золоту турецьку карету. На площі Польський ринок у 1910 р. був знайдений мабуть найбільший за вагою скарб (150 кг) з чистого червоного золота. Скарб, про який у нас не люблять згадувати, далі буде.

Неподалік від Польського ринку ще один цікавий храм – Домініканський Миколаївський костел. Дзвіниця і інтер'єр костелу прикрашені родинним гербом «Пилява» графів Потоцьких, які охоче спонсорували домініканців. Потоцькі вірили, що їх рід буде так довго процвітати, як довго буде існувати домініканський орден. Над входом привертає увагу ще один герб – «Пес, який тримає у пащі смолоскип» – це символ ордену домініканців. Латиною «Donum canes» значить «Пси господні.» За легендою, матері Домініка Гусмана, засновника Ордену, у сні явився янгол і сповістив, що народить вона смолоскип, який спалить ворогів святої віри. У 1992 р. при реставрації Домініканського костелу було відкрито підвали. В одному з них виявлено залишки поховань монахів цього ордену. А от в інших підвалах знайшли ями, в яких штабелями було складено скелети людей різних за віком. Їх було дуже багато і кістки були світлі, на відміну від давніх поховань. Була спроба з'ясувати кого і коли було таємно поховано в підземеллі, можливо то жертви сталінських репресій, голодомору, а ще розповідали очевидці розкопок, що деякі ями було засипано вапном. Але дуже скоро підвали засипали, а таємниця з багатьма невідомими залишилась.

Коли турки володіли Кам'янцем на подвір'ї монастиря був побудований чудовий «фонтан сліз» в шану пам'яті о померлій доньки намісника султана Галіль-паші, а Миколаївський костел було перетворено в мечеть коханої дружини султана Хасеки. В будинках напроти костьолу, які належали кам'янецьким старостам, деякий час мешкав тесть Тимоша Хмельницького молдавський господар Лупул з донькою Розандою, дружиною Тимоша.

Дзвіниця Домініканського монастиря.

«Ой, на горі вогонь горить
Біля вогню вірмен сидить.
Вірмен у дуду виграває
Чужу жінку викликає:
«Вийди, вийди коханочка,
Серце моє, подоляночка.»

Такі пісні складали кам'янчани про вірмен, найкolorитніших мешканців Кам'янця. Місто стало для них другою батьківщиною, а вірменську общину Кам'янця у свій час називали «Польським Ечміадзином». Талановиті ремісники, будівничі, заповзяті купці, щедрі благодійники, вірмени залишили після себе багату спадщину. В південній частині площі Вірменський ринок приверне Вашу увагу торговий будинок XV ст. з порталом, оздоблений рослинним орнаментом (зараз музей Старожитностей). Вірменський Миколаївський костел, на вул. Вірменський, був взірцем візантійської архітектури. На жаль збереглися тільки рештки критої галереї, що оточувала храм з трьох боків, та п'ятирусна дзвіниця XV – початку XVI ст. з чотирма маленькими баштами на кутах, у кожній з яких є бійниці. В радянський час реставруючи дзвіницю, виявили неоціненний скарб золота, срібла, інших коштовностей. Реставратори приховали знахідку, розділивши між собою. Історія, яку в місті не люблять згадувати.

Напроти, в глибині садиби, розташований двоповерховий невеликий будинок, який належав коменданту фортеці Яну де Вітте. Є думка що він народився в бідній вірменській сім'ї. Написання його прізвища змінювалось на протязі всього життя. Віт, Вітт, Вітте, де Вітте – це мов віхи долі бідного вірменського міщанина, що став генерал-лейтенантом, комендантом славнозвісної Кам'янецької фортеці. Похмура оселя коменданта пожвавилась, коли ще за життя старого коменданта в 1779 р. його син Йозеф Вітт привів свою молоду дружину Софію. «Чарівна комендантова» влаштовувала в палаці пишні прийоми, була законодавицею моди для місцевих панянок. Як влучно казав офіцер гарнізону Дальке: «Ця пташка скоро вилетить з клітки...» І дійсно, залишивши чоловіка, Софія почала вправлятися в політичних інтригах. І не без успіху між іншим. Зустріч з графом Феліксом Станіславом Щесним Потоцьким привела її до нового палкого кохання. На згадку про це кохання залишився чудовий парк Софіївка в м. Умань.

Вірменська дзвіниця.Руїни Миколаївського костелу.

Миколаївська церква-одна з найдавніших православних церков Кам'янця, споруджена у 1398 р. вірменом Синаном, сином Котлубея. В конфорс церкви вмуровано «Хрест-камінь» – хачкар з різьбленим орнаментом із зображенням хреста в центрі. Архітектура церкви проста і сувора, пристосована для оборони на випадок нападу ворога. Коли турки у XVII ст. захопили місто при церкві жили чорниці-девотки. Галіль-паша заборонив вірменському священику Матарію опікуватись монастирем. Чорниці вимушені були покинути місто. Під час бурі на Чорному морі кораблі, на яких вони пливли до Вірменії, потонули. Врятувався лише один корабель, але й він пристав до турецького берега. Девотки отримали дозвіл оселитися на турецькій землі, збудували церкву, але нудьга за українською землею, яка стала їм рідною, пересилила і вони вирішують повернутися.

Наша мандрівка продовжується. Старобульварним узвозом, минаючи Тринітарський костел, Вірменський бастион та Міську браму доходимо до Замкового мосту. Фортеця – ось вона, поряд, але вправний екскурсовод може Вам запропонувати довший шлях, не відмовляйтеся, навіть якщо дуже стомилися, не пошкодуєте.

Дерев'яна Хрестовоздвиженська церква на Карвасарах.

Сходами, містком та кладкою, що хитається під ногами Вас виведуть до дерев'яної, складеної без цвяхів, Хрестовоздвиженської церкви. Далі крутою кам'янистою стежкою до могутніх стін і башт Старої фортеці. Люблять в Кам'янці розповісти, як в 1621 р. турецький султан Осман II підступившись під місто, запитав: «Хто збудував цю фортецю?» – «Бог чудовою природою!» – «То один бог і зможе її подолати» – й наказав сурмити на відступ.

Славу неприступної цитадель зберігала століттями. Об її мури розбивались кляті ординські хвилі, замок не підкорявся ні молдаванам, ні волохам, стояли під її стінами війська Богдана Хмельницького, його сина Тимоша, І.Богуна, Джержалії. Імена будівничих фортеці – на мурах, палених вогнем: Каміліус, Йов Претвич, Теофіл Шомберг, Арчибальд Гловер, Христіан Дальке, Ян де Вітте, Станіслав Завадський. Лише двічі вона була здобута: в 1393 р. штурмом здолав замок литовський князь Вітовт, і у 1672 р. – турки, маючи перевагу в силі майже в 100 разів. Звитягу місту склали 12 днів його оборони і день останній, коли на одному з бастионів фортеці стався вибух. Досі цей вибух пояснюють недбальством жовнірів у пороховому льосі, відчайдушністю майора артилерії Геклінга.

Старий замок з півдня. Фото кінця XIXст.

Турки укріпили фортецю, зміцнили замковий міст, обмурувавши його тесаним каменем (відтоді кам'ячани називають його Турецьким). За легендою під кожним каменем в мурах і

баштах фортеці лежать православні хрести. Так її будували прості люди, не для сили турецької, а для слави християнської.

Але настав час, коли яничари змушені були Кам'янець полякам повертати. Почали награване за 27 років вивозити, а з тим золотом, що залишалось не знали що робити. Покликали відьмаря, який своїми чарами допоміг Кам'янець захопити. Наказав відьмар приховати все золото до слухного часу. Зробили велику діжку, зсипали туди все награване, кришку засмолили. Дідок діжку три рази обійшов, грудьми об землю вдарився і обернувся на чорного когута. Заспівав і діжка, ніби пір'ячко полетіла з мурів фортеці до Турецького мосту. І когут діжку скерував у водоспад під мостом. Там, під водою, відьмар сидить на діжці з золотом і чекає турків по нинішній день.

В підземеллях під баштою Рожанкою можна побачити експозицію як турки брали фортецю штурмом, піднялись в Кармалюкову вежу, де була камера ув'язнення, зазирнути у боргову яму, уявити собі як підіймали воду з 38-метрового колодязя з допомогою величезного колеса, з Західних бастионів роздивитись вали і рови Нової фортеці – «горнверга», побудованого в XVII ст., та панораму старого міста. Запам'ятайте Кам'янець-Подільський таким. Тепер він і Ваш... Після довгої мандрівки повертаємось у місто. За Турецьким мостом (пам'ятаєте про турецьке золото?) можна відпочити в кафе «Під брамою». Тут все стилізовано під середньовіччя. Відразу на думку спливають байки про лицарів-тамплієрів, деякі з них нібито добралися і до Кам'янецької фортеці після розгрому ордена королем Франції. Цікаво, що Хмельницька область входить до великого Буковинсько-Подільського пріорства Міжнародної організації «Лицарський орден Архистратига Михайла». Сам Папа Римський Іоан Павло II благословив лицарів на добрі справи.

«Під брамою» Вас пригостять традиційними подільськими і вірменськими стравами. Всілякі «хот-доги» і «гамбургери» просто відпочивають! Смачного!